

Utvärdering & dokumentation

»LOKALT BROTTSFÖREBYGGANDE
ARBETE IDÉSKRIFT # 4 FRÅN
BROTTSFÖREBYGGANDE RÅDET«

4

Utvärdering & dokumentation

»LOKALT BROTTSFÖREBYGGANDE ARBETE
IDÉSKRIFT # 4 FRÅN
BROTTSFÖREBYGGANDE RÅDET«

Denna rapport kan beställas hos bokhandeln
eller hos fritzes kundtjänst, 106 47 Stockholm.
telefon 08-690 91 90 fax 08-690 91 91
e-post fritzes.order@liber.se

PRODUKTION

brottsförebyggande rådet, information och förlag
box 1386, 111 93 Stockholm
telefon 08-401 87 00 fax 08-411 90 75
e-post info@bra.se
brä på Internet www.bra.se
issn 1100-6676 isbn 91-38-31616-1
redigering Titti Hasselrot
illustration Kari Modén/Agent Form
layout och grafisk produktion Ahlm & Partners
foto Mira Bildarkiv
tryck Elanders Gotab AB Stockholm 2000
© brottsförebyggande rådet

INNEHÅLL

Förord	5
kapitel 1. Kunskapsuppbyggnad	7
Den problemorienterade processen	8
Utvärderingar	10
Typer av analyser och utvärderingar	11
kapitel 2. Processutvärdering	15
Målanalys	17
<i>Exempel på målanalys</i>	17
<i>Kort om målanalys</i>	19
Mål/medelanalys	19
<i>Exempel på mål/medelanalys</i>	20
<i>Kort om mål/medelanalys</i>	22
Genomförandeanalys	22
<i>Exempel på genomförandeanalys</i>	22
<i>Kort om genomförandeanalys</i>	26
kapitel 3. Effekttvärdering	29
Anpassade utvärderingar	31
Effekter av individriktad prevention	32
Exempel på utvärdering av effekter av mentorskap	34
<i>Kort om effekter av individriktad prevention</i>	37
Effekter av områdesriktad prevention	37
Exempel på utvärdering av effekter av förändrade cykelparkeringar	40
<i>Kort om effekter av områdesriktad prevention</i>	43
Effekter av kombinerade åtgärder	44
Exempel på utvärdering av effekter av åtgärds paket i två skolor	45
<i>Kort om effekter av kombinerade åtgärder</i>	48
Utvärderingsstöd	49
kapitel 4. Planering och dokumentation	53
Exempel på planeringsdokument	55
Ytterligare om dokumentation	59
Mer information	61

Förord

Det finns en stor efterfrågan på beskrivningar av brottsförebyggande åtgärder. Med närmast föregående skrift i denna serie, *Idéskrift 3. – Brottsförebyggande åtgärder i praktiken*, bidrog vi till att möta detta behov. Att på detta sätt sprida erfarenheter är helt nödvändigt, men det kräver att erfarenheterna tecknas ner, att de dokumenteras. Det måste förstås också värderas om de brottsförebyggande verksamheterna är meningsfulla och har genomförts på ett bra sätt. Därför är det viktigt med utvärdering.

För lokala brottsförebyggande aktörer är det vanligtvis omöjligt att på egen hand leva upp till högt ställda vetenskapliga krav. Likväl måste det göras en kvalitetssäkring, som garanterar att det är de goda och väl genomförda åtgärderna som stöds och sprids. Syftet med denna skrift är att ge en introduktion till hur brottsförebyggande verksamheter kan kvalitetssäkras genom att utvärderas. Dessutom diskuteras hur verksamheter kan planeras och dokumenteras.

Det finns många sätt att närma sig och beskriva ämnet utvärdering. Sättet som används i denna skrift är ett av många tänkbara. Den gör inga anspråk på att ge en fullständig bild av detta vida ämnesområde. Avsikten är att ge vägledning i hur utvärderingar kan genomföras – inte att tala om hur de ska göras, vilket för övrigt alltid måste avgöras från fall till fall.

Framställningen byggs i stor utsträckning upp kring fingerade exempel. På detta sätt kan vi lyfta fram möjligheter, i stället för att mer än nödvändigt belasta läsaren med svårigheter – även om också sådana uppmärksammas. I slutet av skriften ges referenser till svenska skrifter med och om utvärderingar.

Värdefulla synpunkter på manus till skriften har lämnats av Bo Schaerström, Polismyndigheten i Västernorrlands län, Jan-Ove Wilbäck, Borlänge kommun, Annika Wågsäter, Landskrona kommun samt professor Lars Oscarsson, Örebro universitet.

Skriftens författare är Erik Grevholm, verksam vid brå

Stockholm i mars 2000

Ann-Marie Begler

Vi har mycket kvar att lära då det gäller att bedriva ett effektivt lokalt brottsförebyggande arbete som har förmåga att minska brottsligheten och öka tryggheten – utan negativa sideeffekter, till exempel i form av ett hårdare och mer slutet samhälle.

kapitel 1.

Kunskaps- uppbyggnad

I många sammanhang betonas vikten av att verksamheter dokumenteras och utvärderas. Inte sällan görs detta till krav för att medel ska anslås till nya verksamheter. Så är det i många fall på det brottsförebyggande området, där verksamheter ofta prövas i projektform. Däremot är det ont om material som beskriver hur dokumentationen och utvärderingarna kan genomföras. Syftet med denna skrift är att bidra till att fylla detta tomrum. I syftet ingår att stimulera till bättre dokumentation och till fler och bättre utvärderingar.

Ibland kan en utvärdering utföras av personer som i en eller annan form är inblandade i verksamheten. Andra gånger är det nödvändigt att vända sig till utomstående, exempelvis forskare eller studenter vid universitet eller högskolor.

Med denna skrift som stöd bör de lokala brottsförebyggande aktörerna ha lättare att bedöma om de kan utvärdera sin verksamhet på egen hand, eller om de behöver anlita extern kompetens. De blir förhoppningsvis också bättre på att specificera krav då en utvärdering beställs externt – det vill säga på att utveckla det som brukar kallas beställarkompetens.

Den problemorienterade processen

Det bedrivs allt mer lokalt brottsförebyggande arbete. Det är inte bara kvantiteten som ökar, utan även kvaliteten på det arbete som utförs. Detta hindrar inte att vi har mycket kvar att lära då det gäller att bedriva ett effektivt lokalt brottsförebyggande arbete som har förmåga att minska brottsligheten och öka tryggheten – utan negativa sidoeffekter, till exempel i form av ett hårdare och mer slutet samhälle.

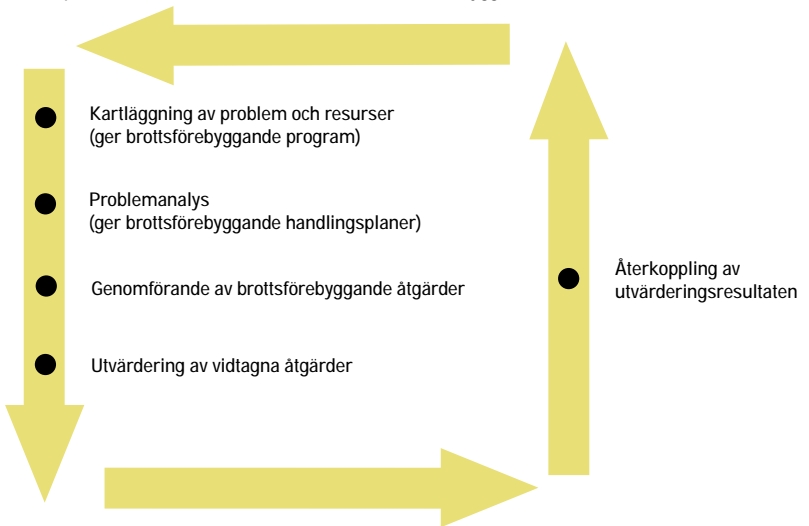
Ett erfarenhets- och kunskapsbaserat lokalt brottsförebyggande arbete kan åstadkommas om arbetet struktureras enligt den problemorienterade modellen, som illustreras i figuren på nästa sida.

Om de två första stegen i modellen handlar en tidigare delskrift i denna serie, *Idéskrift 2. – Kartläggning, problemanalys & prioriteringar*. Det tredje steget, genomförandet av brottsförebyggande åtgärder, är ämnet i en annan delskrift, *Idéskrift 3. –Brottsförebyggande åtgärder i*

Figur 1

Den problemorienterade modellen för lokalt brottsförebyggande arbete.

praktiken. I den senare presenteras ett 30-tal brottsförebyggande åtgärder som praktiserats i Sverige och i andra länder.

Föreliggande skrift handlar huvudsakligen om det fjärde steget i modellen, det vill säga om *utvärdering* av vidtagna åtgärder. För att arbetet ska bli framgångsrikt är det nödvändigt att i ökande grad dra lärdomar av de verksamheter som bedrivs och att sprida resultaten.

Av den problemorienterade modellen följer att resultaten av utvärderingen också ska få genomslag i de tidigare momenten, det vill säga i kartläggning, problemanalys och genomförande. En utvärdering ska alltså inte ses som ett slutgiltigt utlåtande, utan som en del i en löpande kunskaps- och utvecklingsprocess.

Att genomföra en utvärdering kräver många gånger att uppgifter samlas in i förväg, eller under tiden som ett brottsförebyggande projekt bedrivs. Därför är det viktigt att utvärderingsarbetet planeras redan i samband med att verksamheten utformas. En förutsättning för att öka kunskapen om lokalt brottsförebyggande är också att det praktiska arbetet *dokumenteras*, det vill säga beskrivs i skrift och vid behov med

hjälp av sifferuppgifter. Fortfarande är det alltför vanligt att erfarenheterna av lokala brottsförebyggande insatser ganska snart faller i glömska därför att de inte tecknats ner. Endast genom att dokumentera kan man på ett rationellt sätt dra lärdomar av det lokala arbetet och göra ändamålsenliga insatser för att utveckla det ytterligare.

Utvärderingar

Begreppen uppföljning och utvärdering har inga exakta betydelser och kan vara svåra att hålla i sär.

Uppföljning har allt oftare kommit att syfta på något mindre omfattande försök att studera vad som händer i samband med en åtgärd, verksamhet, reform eller dylikt. Inte sällan är motivet att följa en pågående verksamhet och möjliggöra löpande korrigeringar. Ofta utförs en uppföljning av en representant för den instans som bedriver verksamheten.

Begreppet *utvärdering* används genomgående för mer utvecklade försök att studera vad som skett. Utvärderingar kan gälla effekter, men även ta fasta på arbetsmetoder eller resursutnyttjande. I sin mest ambitiösa form är en utvärdering helt enkelt en form av tillämpad vetenskaplig forskning. Det finns också andra begrepp som ibland används synonymt med utvärdering, exempelvis *evaluering*. I denna framställning används i huvudsak begreppet utvärdering, respektive ordet *analys* när det är mer adekvat.

Det framhålls ofta att det är bättre att en utvärdering genomförs av personer som oberoende av den verksamhet som studeras. Detta ökar exempelvis förutsättningarna för objektivitet och för att motiverad kritik inte undertrycks. Å andra sidan finns det inte alltid praktiska möjligheter att engagera utomstående utvärderare. Därför måste en stor del av arbetet med att kvalitetssäkra brottsförebyggande och andra lokala verksamheter utföras internt. Utvärderingar måste helt enkelt integreras i det lokala, praktiska, vardagliga arbetet. Man ska inte ignorera svårigheterna – men heller inte överdriva dem. En internt utförd utvärdering kan göras på bra sätt och fylla viktiga funktioner.

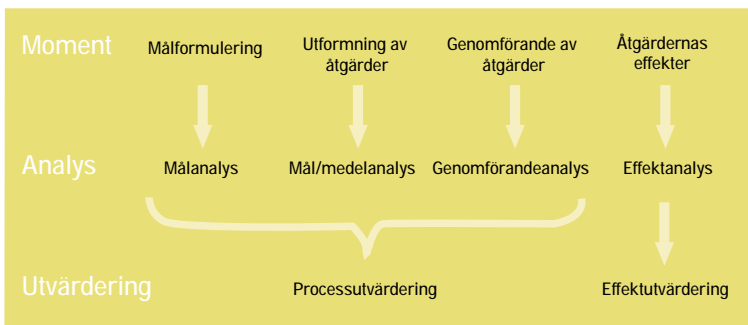
Typer av analyser och utvärderingar

Ett sätt att göra sig en bild av vad utvärderingar av lokala brottsförebyggande initiativ kan innebära, är att utgå från några moment som det praktiska arbetet kan delas in i. För det första sätts brottsförebyggande åtgärder in för att ett eller flera *mål* ska uppnås, till exempel att tryggheten i en park ska öka. För det andra *utformas åtgärder* som ska leda fram till målen, exempelvis planer på att förlägga olika aktiviteter till parken. För det tredje ska åtgärderna *genomföras*, det vill säga aktiviteterna i parken ska sättas i verket. För det fjärde, slutligen, ska målen uppnås och åtgärderna ge önskad *effekt*, i det här fallet ökad trygghet i parken.

Det är naturligtvis önskvärt att få besked om en åtgärd har haft effekt. Samtidigt är det ofta särskilt svårt att utvärdera om så varit fallet. Man måste vara ödmjuk inför svårigheterna och inte låta det bästa bli det godas fiende. Därför är det viktigt att inse att en utvärdering inte behöver gälla effekter. Det är också möjligt att utvärdera de andra momenten i arbetet. Utformningen av målen kan ägnas en *målanalys*, utformningen av åtgärderna kan bli föremål för en *mål/medelanalys* och genomförandet av den brottsförebyggande åtgärden kan studeras i en *genomförandeanalys*. (I den vetenskapliga litteraturen används ofta begreppet implementering i stället för genomförande.)

Figur 2

Sammanställning av moment i praktiskt brottsförbyggande arbete och motsvarande form av analys och utvärdering.

Momenten i praktiskt brottsförebyggande arbete kan tjäna som utgångspunkt för en sammansatt utvärdering – som innebär att man studerar såväl målen, relationen mellan mål och medel som genomförandet. En sådan utvärdering kan benämnas processutvärdering.

En annan lösning är att utvärdera samtliga moment, men att koncentrera energin till en viss del, exempelvis till frågan om effekter.

Hur mycket energi som satsas på att utvärdera måste grundas på en bedömning av vilka resurser som kan avsättas och vilket utbyte som kan förväntas. Generellt sett krävs det mer resurser för att göra en ambitiös effektutvärdering än för andra former av utvärderingar, bland annat för att en sådan utvärdering även behöver inbegripa en analys av genomförandet.

Det är viktigt att ha klart för sig att de olika typerna av analyser och utvärderingar besvarar olika frågeställningar och aldrig kan ersätta varandra. En målanalys ger exempelvis endast svar på frågor som rör de mål som satts upp för en verksamhet, till exempel om de är klara och möjliga att uppnå. Däremot får man ingen kunskap om huruvida åtgärden utformats på rätt sätt, om den genomförts på lämpligt vis eller om den gett de önskade effekterna.

Det måste göras en genomgång av uppläggnigen och/eller genomförandet av en brottsförebyggande verksamhet för att den ska kunna bedömas på rationell grund.

kapitel 2.

Process- utvärdering

En processutvärdering kan beskrivas som en systematisk värdering av en verksamhet från idé till att den omsatts i praktiken, utan att effekterna av verksamheten undersöks. Det måste göras någon form av genomgång av uppläggnings och/eller genomförandet av en verksamhet för att den ska kunna bedömas på rationell grund, exempelvis beträffande vad som behöver förändras. Det måste också finnas ett kunskapsunderlag för att verksamheten på ett effektivt sätt ska kunna spridas och genomföras på andra platser. En processutvärdering kan handla om en brottsförebyggande åtgärd på lokal nivå, likväl som om omfattande reformer. Då det gäller lokalt brottsförebyggande arbete kan det, som nämnts, vara fruktbart att dela in processutvärderingen i tre typer av analyser. I detta kapitel illustreras var och en av analyserna genom fingerade exempel.

Målanalys

En grundläggande del i en processutvärdering är att undersöka de mål som satts upp för en åtgärd, en så kallad *målanalys*. Tydliga och rimliga mål ökar förutsättningarna för att en brottsförebyggande åtgärd ska kunna genomföras på ett bra sätt och få önskvärda effekter på brottsligheten eller på den upplevda tryggheten. Om detta inte är fallet, ökar risken för att genomförandet blir inkonsekvent. Likaså inskränks möjligheten att utvärdera huruvida målen med åtgärden uppnåts, till exempel att studera åtgärdens effekter. I en målanalys studeras om målen är klara och entydiga, om de är sinsemellan förenliga och om de kan bedömas som möjliga att uppnå. En målanalys kan baseras på den dokumentation som ska finnas tillgänglig och på intervjuer med dem som ansvarar för den utvärderade verksamheten.

En analys av detta slag bör också göras redan i samband med att en åtgärd planeras. På det sättet förbättras förutsättningarna för att åtgärden ska fungera väl. I den rapport där analysresultaten sammanställs bör även ingå beskrivningar av själva åtgärden, omständigheterna kring åtgärden samt de metoder som använts i utvärderingen. Detta gäller för övrigt för alla fyra typer av analyser respektive utvärderingar som diskuteras i denna skrift.

Exempel på målanalys

På en skola hade man problem med bland annat mobbning och kränkande språkbruk. I en analys av vilka omständigheter som låg bakom problemen kom man bland annat fram till att det var för få vuxna på skolan, en situation som kriminologer ibland beskriver som "avsaknad av kapabla väktare". För att råda bot på denna brist infördes på försök ett system med så kallade kamratstödjare. Under första terminen uppstod diskussion om formen för verksamheten, varför man beslöt att utvärdera denna. Utvärderingen genomfördes av *Trygg i skolan*, den arbetsgrupp i det lokala brottsförebyggande rådet som också från början föreslagit åtgärden.

Eftersom försöket med kamratstödjare bara hade pågått en kort tid ansåg man att det var för tidigt att mer ingående studera effekter av

verksamheten genom en effektutvärdering eller själva genomförandet med någon form av genomförandeanalys. Det hystes heller inga tvivel om att kamratstödare var ett bra sätt att komma till rätta med problemet, vilket gjorde att en så kallad mål/medelanalys bedömdes som överflödigt. Ett första steg blev i stället att se över målen och direktiven i den projektplan som skulle styra kamratstödjarnas arbete.

I projektplanen som skolan tagit fram tillsammans med arbetsgruppen angavs att kamratstödjarna skulle vara extra vuxna resurser på skolan. Samtidigt skulle de genom sin relativa ungdom kunna fungera som förebilder för eleverna, både för dem som stod för de negativa handlingarna, och för dem som i olika form utsattes – liksom för alla andra elever. I princip ingick alltså alla elever på skolan i målgruppen. De mål som man ville uppnå var att minska omfattningen av de konstaterade problemen – i första hand mobbning och kränkande tillmälen.

Nästa steg blev att intervjua dels kamratstödjarna och dels deras kontaktperson på skolan. I samtalen med kontaktpersonen framkom att denne uppfattade målen som allmänna och inte som styrmedel för verksamheten. Målgruppsbeskrivningen tolkade han inte som att man skulle göra särskilda insatser för vissa grupper, eller överhuvudtaget göra någon åtskillnad mellan olika elevgrupper. I stället skulle kamratstödjarna verka genom att finnas till hands och hjälpa till med lite av varje, ungefär som han själv i sin roll som skolvård. De två intervjuade kamratstödjarna menade att direktiven visserligen kunde tolkas på detta sätt men ansåg samtidigt att målgruppstänkandet borde styras om till att i första hand omfatta insatser för särskilt behövande elever, exempelvis stödjande samtal och aktiviteter med elever som på olika sätt förstörde för sig själva och andra. Målen om minskad mobbning och mindre kränkande språkbruk såg man dock inte som avgörande för hur verksamheten skulle bedrivas.

Det stod nu klart att målen med verksamheten inte var tillräckligt klart formulerade i projektplanen, vilket gjorde att de inte fick det genomslag i arbetet som de borde ha. Framför allt var målgrupperna för verksamheten otydligt definierade. Att alla elever skulle ha lika mycket direkt utbyte av kamratstödjarna framstod som orealistiskt om

målen med minskad mobbning och mindre kränkande uttryck skulle kunna uppnås.

Målanalysen gav upphov till förslag om att målgruppen skulle formuleras om till att främst omfatta en mindre grupp särskilt utagerande elever. Man föreslog också att de nya direktiven skulle diskuteras, formuleras och slås fast under ett gemensamt möte mellan skolledningen, kontaktpersonen, kamratstödarna samt elev-, lärar- och föräldrarepresentanter.

Kort om målanalys

- En målanalys kan vara en del i en processutvärdering.
- Med tydliga och rimliga mål ökar förutsättningarna för att en åtgärd ska genomföras väl och resultera i önskvärda effekter.
- I en målanalys studeras om målen är klara och entydiga, sinsemellan förenliga och möjliga att uppnå.
- En målanalys kan baseras på befintlig dokumentation och på intervjuuppgifter.
- En målanalys bör göras redan då en åtgärd planeras.

Mål/medelanalys

En annan form av analys, eller nästa steg i en processutvärdering, är att göra en granskning av relationen mellan målen och de medel som används, vilket kan kallas en *mål/medelanalys*. Synonymt med begrepps-paret mål/medel förekommer ibland benämningar som policyteori, programteori och insatsteori. Syftet med en mål/medelanalys är att bedöma om det är rimligt att anta att åtgärden kan leda fram till de mål som satts upp, det vill säga om det finns en logiskt hållbar kedja mellan valet av åtgärd och de förväntade effekterna. Det handlar alltså om att bedöma om den valda åtgärden är lämplig och har utformats på ett ändamålsenligt sätt, och om målen är anpassade till vad som är möjligt att åstadkomma med åtgärden. I dessa delar är det lämpligt att

dra erfarenheter från liknande brottsförebyggande verksamheter eller rent av från helt andra områden. Om möjligt kan de olika leden i det tänkta orsaksförloppet speglas i ljuset av forskningsresultat. Denna form av utvärdering kan i övrigt genomföras med hjälp av befintlig skriftlig dokumentation och utifrån intervjuer med dem som initierat och bedrivit verksamheten. Förutom att ingå i en utvärdering bör en analys av detta slag göras redan innan en åtgärd vidtas, vilket inte var fallet i nedanstående fingerade exempel.

Exempel på mål/medelanalys

I samband med ett kartläggningsarbete i ett lokalt brottsförebyggande råd framkom att ungdomar under 18 år ofta berusade sig på folköl som de själva köpt i livsmedelsbutiker eller som langats till dem. Den motåtgärd som sattes in var en informationskampanj gentemot ägarna och de anställda i butikerna.

Kampanjen innebar att kommunens alkoholhandläggare och en polis genomförde informationsmöten med ägare och personal i butikerna. Informationen berörde förbuden att sälja öl till personer under 18 år, personer som misstänks langa eller personer som är berusade. Det informerades också om de risker som är förenade med att bryta mot bestämmelserna, till exempel en tids försäljningsförbud. Målsättningen var att stoppa de ungas möjligheter att införskaffa folköl och dessutom att minska deras konsumtion av alkohol över huvud taget. Inom det lokala rådet rådde delade meningar om verksamheten. Vissa tyckte att det var en bra satsning. Andra menade att det skulle vara bättre att rikta attitydpåverkande åtgärder direkt mot ungdomarna. Detta skulle minska risken för att folkölen ersattes med andra alkoholdrycker. För att bringa klarhet beslöts att arbetsgruppen *Trygg i centrum* skulle ansvara för en översyn av insatsen. Arbetsgruppen kunde i och för sig klara av att göra översynen på egen hand. Men eftersom det fanns delade meningar om verksamheten inom rådet, valde man att ge uppdraget till två studenter vid den lokala högskolan. I fokus stod således relationen mellan mål och medel.

Inledningsvis gjorde de två studenterna en inventering i litteraturen av vilket stöd det finns för att det går att ändra beteende genom

upplysning. Man fann att de flesta bedömare anser att det är möjligt att ändra ungdomars attityder till alkohol med hjälp av information, men att det med få undantag saknas belägg för att också dryckesvarorna därmed förändras. Dessa resultat talade inte för ökade insatser direkt gentemot ungdomarna, åtminstone inte som ett självständigt alternativ. Man fann ingen vägledning i litteraturen beträffande möjligheterna att påverka utbudssidan med information, det vill säga i det här fallet kampanjen gentemot butikerna. De två studenterna konstaterade emellertid att kontakterna med ägarna och de anställda i butikerna inte bara handlade om information med osäkra effekter, utan att mötena också innefattade ett visst element av konsekvenshot. Butiksägarna gjordes nu uppmärksamma på att de lokala myndigheterna noterade deras handlande och dessutom var beredda att vidta åtgärder om de inte rättade sig efter gällande bestämmelser. Därför, menade utvärderarna, var det rimligt att anta att informationsinsatsen verkligen skulle kunna leda till konstaterbara effekter i förhållande till det första delmålet, det vill säga ett stopp för tillgången på folköl för ungdomar under 18 år.

Kunde då insatsen leda till en minskning av ungdomarnas totala konsumtion av alkohol? De som utvärderade förstod att en del av folkölen troligtvis skulle ersättas med annan alkohol. Men samtidigt gjorde man bedömningen att det knappast fanns något lättare sätt för ungdomar att få tag i alkohol än att själva köpa folköl i butiker. Stoppades denna möjlighet skulle det av allt att döma bli svårare att få tag i alkohol, vilket talade för att konsumtionen totalt skulle reduceras.

Sammanfattningsvis pekade analysen av relationen mellan mål och medel i detta fall på att informationssatsningen gentemot butiker hade potential att uppnå hela det första delmålet, det vill säga att stoppa försäljningen av folköl till ungdomar under 18 år, och i viss utsträckning även det andra, alltså att minska ungdomarnas alkoholkonsumtion. Däremot fann man inga belägg för att målen skulle kunna uppfyllas enbart genom upplysning som riktades direkt till ungdomarna. Rekommendationen blev att insatsen skulle fortsätta och att effekterna om möjligt skulle utvärderas i ett senare skede.

Kort om mål/medelanalys

- En mål/medelanalys kan vara en del i en processutvärdering.
- För att en åtgärd ska fungera måste det finnas en logiskt hållbar relation mellan åtgärden och de förväntade effekterna.
- En mål/medelanalys gör man för att avgöra om rätt åtgärd har valts, om åtgärden är ändamålsenligt utformad och om målen är anpassade till vad som kan uppnås.
- En mål/medelanalys kan baseras på befintliga forskningsresultat, befintlig dokumentation och intervjuuppgifter.
- En mål/medelanalys bör göras redan då en åtgärd planeras.

Genomförandeanalys

En central del i en processutvärdering är en analys av *genomförandet*. Det som kan studeras är exempelvis i vilken utsträckning åtgärden genomförts, hur väl den genomförts, vilket mottagande den fått, om det funnits faktorer som underlättat eller hindrat genomförandet m.m. En del i en genomförandeanalys kan alltså vara att avgöra i vilken utsträckning den planerade åtgärden verkligen genomförts, till exempel hur många undervisningstillfällen som gavs inom ramen för en föräldrautbildning. Att på detta sätt mäta hur väl åtgärdsmålen uppnåtts ger dock inte svar på om åtgärden har lett till, eller överhuvudtaget kan leda till, att effektmålen uppnås, exempelvis att brottsligheten ska minska eller att tryggheten ska öka. I övrigt handlar en genomförandeanalys således i huvudsak om att bedöma om en åtgärd genomförts på ett bra sätt. En genomförandeanalys kan kräva relativt omfattande insamling och bearbetning av data, till exempel intervju, enkät- och registerdata av olika slag.

Exempel på genomförandeanalys

I den kartläggning som ett lokalt brottsförebyggande råd i en mellanstor kommun företog blev det tydligt att det behövdes insatser i ett soci-

alt utsatt område där många barn och ungdomar i gäng uppvisade destruktiva beteenden, inklusive brottslighet. Tillfrågade nyckelpersoner pekade på att många föräldrar tycktes isolerade från andra vuxna, eller föreföll ha bristande kunskaper om barnens situation utanför hemmets väggar. Detta uppgavs leda till att de inte kunde ge barnen rätt stöd och respons. För att stärka föräldrarna i deras roll som fostrare tog arbetsgruppen *Tidiga åtgärder* initiativ till en föräldrautbildning. Verksamheten innebar att alla föräldrar med barn i skolklasserna fyra till sex i området erbjöds att gå en kurs där det undervisades om olika teman med anknytning till brottslighet. Deltagarna gavs dessutom möjligheten att diskutera såväl föräldraskapets som barnens villkor. Huvudmän för utbildningen var skolan, landstingets barn- och mödravård samt socialtjänstens individ- och familjeenhet. Ett studieförbund fick i uppdrag att driva kursen, och som huvudansvarig för de tio cirkelträffarna engagerades en barnpsykolog med lång erfarenhet av att utbilda.

I enlighet med en uppgjord plan utvärderades utbildningen av en särskilt tillsatt arbetsgrupp i det brottsförebyggande rådet. Eftersom det bedömdes som realistiskt att på kort tid skatta de brottsförebyggande effekterna av denna långsiktigt inriktade åtgärd, skulle utvärderingen gälla genomförandet. De dominerande frågeställningarna var vilka föräldrar som deltog, utbildningens innehåll samt hur den genomfördes och uppfattades. Vid sidan om den befintliga dokumentationen låg intervjuer och en enkätundersökning till grund för utvärderingen.

Deltagarna

För det första undersöktes *hur många och vilka föräldrar som deltog i kursen*. Antalet föräldrar eller vårdnadshavare i området med barn i klasserna fyra till sex beräknades till omkring 100, varav ungefär 55 var kvinnor och 45 män. En folder med erbjudande om kursen hade gått ut via skolan och också distribuerats av personalen vid socialtjänsten, barn- och mödravården och andra offentliga inrättningar. Anmälan till kursen gjordes vid den första cirkelträffen, som lockade 45 kvinnor och 15 män. Från och med andra tillfället kom ungefär 40 kvinnor och 10 män till träffarna. Medverkande personal från skolan och social-

tjänsten gjorde bedömningen att få av deltagarna tillhörde de mer resursstarka föräldrarna i området.

Innehållet

För det andra undersöktes *utbildningens innehåll*. Varje träff inleddes med ett kortare föredrag, som följdes av en allmän diskussion ledd av den ansvariga barnpsykologen. Kring några av föredragen delades foldrar och broschyrer ut, exempelvis om alkohol och droger. Föredragen handlade i tur och ordning om situationen i området, olika myndigheters arbete med att bemöta brottsligt beteende bland unga, skolans värdegrund, god social kontroll, könsroller, tonårstiden, alkohol- och droger, fritidsaktiviteter och slutligen föräldrasamarbete. Den sista träffen ägnades helt åt att prata om olika frågor som berörts under tidigare tillfällen, samt åt att fylla i en enkät med några frågor om kursens och dess innehåll.

Deltagarnas erfarenheter

För det tredje undersöktes *deltagarnas uppfattning om kursens innehåll*. Vid sidan om enkäten som deltagarna fyllt i, intervjuades sju av kvinnorna och sju av männen som deltagit. Det framkom att många värdesatte möjligheten att träffa andra föräldrar i området som hade barn i samma ålder. Uppenbarligen hade många nya kontakter knutits, som också hölls levande utanför kursverksamheten. Några ensamstående mödrar hade till exempel börjat umgås flitigt. Andra positiva omdömen gällde möjligheten att få fråga andra om råd och diskutera sin hållning som förälder, exempelvis om hur och i vilken utsträckning man bör kontrollera vad barnen gör när de inte är hemma. Annat som uppskattades var informationen om utbudet av fritidsaktiviteter och diskussionerna om möjligheterna att hjälpas åt med transporter till dessa. Föredraget och diskussionen om föräldrasamarbete väckte idéer om att organisera föräldravandringar i området. Cirkelledaren och medverkande föreläsare fick genomgående goda omdömen. De flesta såg också positivt på en fortsättning av kursverksamheten för sin egen del, och ansåg att den borde permanentas och erbjudas andra. De direkt negativa synpunkterna var få. Några tyckte dock att ett fåtal

av deltagarna tog alltför stort utrymme för egen del. En del menade också att det var några viktiga ämnen som inte togs upp, exempelvis om vad man kan göra för att lösa konflikter föräldrar emellan. Till det mindre positiva hörde också att få hade läst igenom de foldrar och broschyrer som delats ut.

Intressenternas erfarenheter

För det fjärde undersöktes *hur de deltagande parterna uppfattade arbetet med utbildningen*. De intervjuade företrädarna för de tre huvudmännen, som också bidragit med flertalet programpunkter, var i huvudsak nöjda med utfallet. Företrädaren för skolan menade att man fått bättre kontakt med flera föräldrar vilkas barn hade problem i skolan. Företrädaren för barn- och mödravården tyckte att satsningen var ett annorlunda men bra sätt att genomföra uppgiften att stödja föräldrar och förebygga kommande problem för deras barn. Från individ- och familjeenheten såg man utbildningen som ett unikt tillfälle att på ett naturligt sätt knyta kontakt med en central grupp och på ett verkligt förebyggande sätt ge stöd. Cirkelledaren, slutligen, var på det hela taget nöjd med utbildningen, även om uppgiften hade varit krävande. Däremot var de intervjuade genomgående besvikna över att så få män deltog i utbildningen.

Slutsatser

Utvärderingen av genomförandet gav alltså övervägande positiva svar. Många av föräldrarna i målgruppen deltog i utbildningen, även om det var uppenbart att något måste göras för att locka fler av männen att delta. Det fanns mycket som tydde på att innehållet i utbildningen var bra och att den genomförts på ett ändamålsenligt sätt. Slutsatsen blev att det fanns goda förutsättningar för att permanenta verksamheten. Att utbildningen stärkte åtminstone några av föräldrarna i deras fostrande roll, och även samarbetet dem emellan, var man säker på – även om det var osäkert hur bestående effekterna blev. Om detta så småningom också skulle leda till en förbättring av situationen i området hade man däremot inget svar på.

Kort om genomförandeanalys

- En genomförandeanalys är ett viktigt inslag i en processutvärdering.
- En del i en genomförandeanalys kan vara att studera i vilken utsträckning den planerade åtgärden genomförts.
- I huvudsak handlar det om att avgöra hur väl en åtgärd genomförts, vilket mottagande den fått och om det fanns faktorer som hindrade eller underlättade genomförandet.
- En genomförandeanalys kräver vanligtvis att särskilda uppgifter samlas in, exempelvis intervjudata.

I vissa fall kräver en effektutvärdering att data samlas in redan innan eller under tiden som den studerade verksamheten bedrivs, då uppgifterna inte kan återskapas i efterhand.

kapitel 3.

Effekt- utvärdering

Begreppet *effektutvärdering* kan användas på olika sätt. I denna skrift avses ett försök att skatta effekten av en åtgärd. En åtgärds effekt kan beskrivas som *skillnaden mellan vad som hänt, och vad som skulle ha hänt om åtgärden inte satts in*. I brottsförebyggande sammanhang kan det handla om att knyta eventuella förändringar i kriminalitet hos några individer eller i ett område till en vidtagen åtgärd. Andra effektmått kan vara missbruks- och sysselsättningssituationen, ordnings-situationen, den upplevda tryggheten eller ekonomiska aspekter. De uppgifter som används för att skatta effekter är alltså i stor utsträckning desamma som används då problem- och resurssituationen kartläggs och analyseras (se *Idéskrift 2. Kartläggning, problemanalys & prioriteringar*).

Ibland är det endast möjligt att använda indirekta effektmått, exempelvis om effekter av åtgärder för att öka tryggheten i en park mäts utifrån förändringar i antalet personer som besöker parken. Det finns också anledning att studera om en åtgärd har lett till några positiva eller negativa sidoeffekter, exempelvis om en insats för att minska ordningsstörningar på en allmän plats medfört att tillgängligheten till platsen minskat.

Effekter utvärderas i regel genom beräkningar, till exempel genom att man räknar antalet personer som återfallit i brott i en grupp jämfört med i en annan. Detta gör att ett visst mått av statistisk analys vanligtvis är ett bärande inslag i en effektutvärdering.

I vissa fall kräver en effektutvärdering att data samlas in innan eller under tiden som den studerade verksamheten bedrivs, det vill säga att uppgifterna som behövs för att studera effekter inte kan återskapas i efterhand. Därför är det nödvändigt att tänka igenom och planera för framtida behov av statistiska eller andra uppgifter redan då en brottsförebyggande verksamhet planeras.

Om en insats inte leder till att brott förebyggs, eller till andra förbättringar, kan detta antingen bero på att grundidén är fel eller att åtgärden inte genomförts på rätt sätt. För att ha möjlighet att särskilja dessa fel måste man även göra en analys av genomförandet.

Effektutvärderingar skiljer sig åt med avseende på möjligheterna att *generalisera* resultaten till andra sammanhang, till exempel till

annan tid och plats. Avgörande är vilken typ av åtgärd som studeras och framför allt hur utvärderingen genomförs. Förhållandevis stora möjligheter att generalisera resultat ger väl genomförda vetenskapliga utvärderingar som bygger på studier av många tillämpningar av en brottsförebyggande metod. Därför finns det anledning att kontrollera om det finns någon sådan utvärdering av den sorts brottsförebyggande åtgärd som man överväger att satsa på eller redan vidtagit. Däremot bör man vara försiktig med att generalisera resultaten av icke vetenskapligt genomförda utvärderingar som bygger på enstaka tillämpningar.

Anpassade utvärderingar

Om man väljer att genomföra en effektutvärdering måste tillvägagångssättet anpassas till vilken typ av åtgärd som utvärderas. I detta sammanhang görs en provisorisk åtskillnad mellan tre typer av brottsförebyggande åtgärder.

Den första typen är *individriktade brottsförebyggande åtgärder*, exempelvis mentorskap för unga lagöverträdare. Denna typ av åtgärder är exempel på social prevention. Den andra typen är *områdesinriktade brottsförebyggande åtgärder*, exempelvis säkrare cykelställ i ett bostadsområde. Många situationella brottsförebyggande åtgärder är av denna typ. Den tredje typen gäller *kombinationer av individ- och områdesinriktade åtgärder*, till exempel ett åtgärdsprogram i en skola. Beroende på vilken typ av åtgärd som fokuseras ställs den som ska utvärdera effekter inför olika problem och möjligheter. I det följande ges en komprimerad bild av hur effekter kan mätas och vilka metodproblem som brukar förekomma vid utvärdering av effekter av olika slags åtgärder.

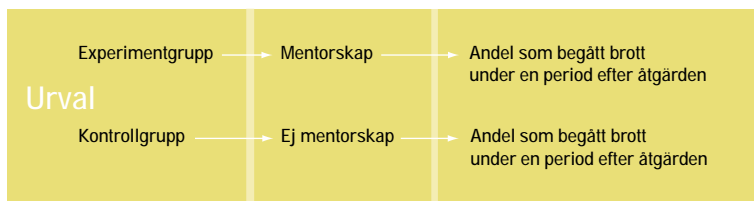
I realiteten finns det inte några strikt åtskilda kategorier eller skarpa gränser av detta slag. Indelningen i typer av åtgärder och olika utvärderingsstrategier ska därför inte uppfattas som definitiva. Utifrån den provisoriska indelningen framgår det emellertid att valet av utvärderingsstrategi måste anpassas till den karaktär som en åtgärd har.

Effekter av individinriktad prevention

Med individinriktad prevention avses här åtgärder som syftar till att minska brottsbenägenheten hos en grupp individer. Detta innebär att individinriktad prevention vanligtvis är liktydig med social prevention. Idealt studeras effekter av individinriktade brottsförebyggande åtgärder genom jämförelser mellan å ena sidan personer som varit föremål för åtgärderna, och å andra sidan personer som inte varit det. Den förra gruppen brukar kallas *experimentgrupp* och den andra *kontrollgrupp*. Det man framför allt vill jämföra är de båda grupperna efter det att de brottsförebyggande insatserna genomförts. Jämförelserna kan bygga på myndigheternas noteringar om brott, eller på andra uppgifter.

Figur 3

En enkel form av effektmätning med så kallad kontrollgruppsdesign kan åskådliggöras på följande sätt:

$$\text{Brottsförebyggande effekt} = \frac{\text{Andel som begått brott i kontrollgruppen} - \text{Andel som begått brott i experimentgruppen}}{\text{Andel som begått brott i kontrollgruppen}}$$

För att jämförelsen ska bli rättvisande måste individerna i de båda grupperna förväntas genomgå en liknande utveckling om ingen speciell åtgärd sätts in. Grupperna ska alltså vara så likvärdiga som möjligt innan experimentgruppen blir föremål för brottsförebyggande

åtgärder. I ett sådant fall kan det finnas förutsättningar för att belägga att en uppmätt skillnad i brottslighet under uppföljningsperioden beror på åtgärden.

Likvärdiga experiment- respektive kontrollgrupper skapas bäst genom att personer slumpas till de två grupperna. Hur detta kan gå till visas i det fingerade exemplet nedan. Det är dock inte alltid möjligt att låta slumpen avgöra vem som ska få del av en viss brottsförebyggande verksamhet. I sådana lägen måste en kontrollgrupp skapas på något annat sätt, till exempel genom att individer väljs ut som på olika grunder anses motsvara individerna i experimentgruppen. Gruppernas likhet kan belysas genom att man jämför fördelningen enligt faktorer som kön, ålder, tidigare kriminalitet, missbruk m.m.

Alltför ofta görs gruppindelningen genom att de som själva vill får delta i en verksamhet och vara experimentgrupp, medan de som inte vill delta används som kontrollgrupp. Möjligheterna att dra säkra slutsatser om åtgärdens effekt blir då begränsade. Det faktum att personerna i experimentgruppen är motiverade att delta, till skillnad mot dem i kontrollgruppen, gör att en uppmätt förbättring inte behöver bero på att själva åtgärden är effektiv. Förklaringen kan lika gärna vara att de i experimentgruppen från början var mer inställda på att förändra sitt beteende.

Mätningarna av exempelvis brottsligheten efter åtgärden kräver vanligtvis att man följer individerna i de båda grupperna under minst något år. Om effekterna förväntas framträda först på längre sikt är det förstås nödvändigt med längre uppföljningstider.

Erfarenheterna säger att det är osannolikt att brottsförebyggande åtgärder gör att alla individer helt upphör med kriminella handlingar. Dessutom är det många som begår brott under ungdomsåren, för att därefter övergå till ett mer laglydigt liv utan att man riktigt vet varför. Detta gör att de skillnader i brottslighet som kan förväntas mellan experiment- och kontrollgruppen ofta är förhållandevis små, vilket i sin tur gör det önskvärt att studera så många individer som möjligt och/eller använda långa uppföljningsperioder.

Vad som kan betraktas som en positiv effekt beror bland annat på hur stora de uppmätta skillnaderna är och inte minst på hur mätning-

arna genomförs, till exempel på hur många personer som ingår i mätningarna och hur lång uppföljningstid som används. Effekten kan skattas genom statistiska beräkningar. Hur detta kan göras finns beskrivet i kurslitteratur som används vid universitet och högskolor (exempelvis *Grundkurs i statistik*). Kraftigt förenklat gäller att möjligheterna att dra slutsatser om effekter blir större ju fler personer som studeras och desto längre uppföljningstid som används. Detta givetvis under förutsättning att utvärderingen i andra avseenden är tillförlitlig, till exempel att de jämförda grupperna verkligen var likvärdiga innan åtgärden vidtogs.

Vid sidan av att studera effekter utifrån jämförelser med en kontrollgrupp är det möjligt att göra så kallade för- och eftermätningar. Detta innebär att man jämför brottsligheten, missbruk m.m. under en period före åtgärden med en lika lång period efter åtgärden. Möjligheterna att dra säkra slutsatser av sådana jämförelser är ofta begränsade, bland annat på grund av det nära sambandet mellan brottslighet och ålder. Om utvecklingen i den studerade gruppen jämförs med utvecklingen för en liknande grupp, som inte omfattats av åtgärden men som man har uppgifter om exempelvis genom forskningsrapporter, kan det dock finnas vissa möjligheter att bedöma åtgärdens effekter.

Exempel på utvärdering av effekter av mentorskap

I en del av en storstad resulterade det brottsförebyggande kartläggnings- och analysarbetet i beslut om att göra särskilda satsningar för pojkar under 15 år som bedömdes vara i riskzonen för att utveckla kriminalitet. Det handlade om pojkar som bland annat trakasserade andra och som börjat missbruka alkohol och droger och begå brott. Socialtjänstens kontakter med räddningstjänsten gav upphov till en åtgärd. Lösningen blev att några brandmän skulle fungera som mentorer för pojkar ur denna grupp. Genom stöd av olika slag skulle mentorerna motivera pojkarna att avhålla sig från destruktiva handlingar. En förutsättning för att projektet skulle bli framgångsrikt bedömdes

vara att mentorerna kunde ägna mycket tid tillsammans med pojkarna och etablera förtroliga kontakter. Därför genomfördes många gemensamma aktiviteter som utflykter, idrottsutövande m.m. Eftersom det ingick i mentorernas uppgifter att motivera pojkarna att prioritera skolarbetet förlades många moment till skolan efter lektionstid. Vid sidan om kontakter med lärarna inbjöds också pojkarnas föräldrar till vissa av sammankomsterna. Mentorernas arbete bedrevs i nära samarbete med socialtjänstens barn- och ungdomsenhet, som förutom att ge stöd även finansierade delar av verksamheten. Projektets kapacitet var mindre än behoven. Socialtjänstens och skolans bedömning var att sammanlagt 35 pojkar var i behov av insatser. Men av resursskäl kunde bara 15 erbjudas att delta i projektet. Lösningen blev att slumpmässigt välja ut 15 deltagare.

Framför allt två omständigheter gjorde att man i det lokala brottsförebyggande rådet bestämde sig för att satsa resurser på en effektutvärdering. För det första fanns det, även utanför kommunen, ett stort intresse för resultaten av projektet. För det andra innebar det faktum att knappt hälften av de behövande pojkarna kunde erbjudas plats i verksamheten att det förelåg ovanligt goda förutsättningar för en effektutvärdering. En handläggare på socialtjänsten kunde anförtros uppdraget att utföra utvärderingen. Effekten av mentorsverksamheten

Figur 4

Sammanställning av utvärderingsresultaten

	Åtgärd	Andel som begått brott inom ett år	Andel som missbrukat inom ett år
Experimentgrupp 15 pojkar	Mentorskap	40% (6)	47% (7)
Kontrollgrupp 20 pojkar	Ej mentorskap	60% (12)	55% (11)

Enkel beräkning av effekter i procent

$$\text{Brott} \quad \frac{60 - 40}{60} = 33 \%$$

$$\text{Missbruk} \quad \frac{55 - 47}{55} = 15 \%$$

studerades genom att jämförelser mellan de 15 pojkar som ingått i försöket, och de 20 som inte kunde erbjudas plats trots att de bedömts vara i lika stort behov av insatsen. Som effektmått användes socialtjänstens noteringar om begångna lagbrott respektive om missbruk under ett år från det att projektet påbörjats.

Av de 15 pojkar som tog del i mentorsverksamheten hade 6 (40 %) noterats för något lagbrott och 7 (47 %) för missbruk under uppföljningsåret. Bland de 20 pojkar som inte fick del av insatserna var det 12 (60 %) som noterats för lagbrott och 11 (55 %) för missbruk. Att pojkarna i experimentgruppen registrerades för 33 procent mindre lagbrott och 15 procent mindre missbruk än kontrollgruppen sågs som uppmuntrande. Det kunde vara tecken på att verksamheten hade förmåga att påverka förekomsten av destruktiva handlingar, i alla fall bland några av pojkarna. Samtidigt var det ett antal omständigheter som gjorde att utvärderingen inte gav övertygande belegg för en sådan tolkning. Ett problem var det relativt låga antalet pojkar som ingick i utvärderingen. Med så få observationer kunde det inte uteslutas att de som hamnat i experimentgruppen råkade ha en mer gynnsam prognos än pojkarna i kontrollgruppen, trots att fördelningen till de två grupperna skett slumpmässigt. Det begränsade antalet individer innebar också att det inte gick att utesluta att de uppmätta skillnaderna i brottslighet och missbruk mellan grupperna i själva verket var ett resultat av slumpen. Eftersom uppföljningen gjordes under tiden som verksamheten pågick fanns det heller inte möjligheter att dra slutsatser om dess långsiktiga effekt på deltagarnas brottslighet och missbruk. Ytterligare en brist ansågs vara att utvärderingen bara tog fasta på brott och missbruk som kommit till socialtjänstens kännedom. I detta sammanhang misstänktes också att pojkarna i experimentgruppen, som en följd av mentorsverksamheten, löpte större risk att upptäckas och registreras om de begick brott eller missbrukade än pojkarna i kontrollgruppen. Detta, menade man, skulle kunna innebära en underskattning av de reella skillnaderna mellan experiment- och kontrollgrupp.

Trots ovan nämnda osäkerheter ansågs att utvärderingen givit vissa positiva besked. Även om det inte med statistisk säkerhet gick att belägga positiva effekter, hade bevisligen färre pojkar som fått men-

torsstöd registrerats för brott och missbruk under tiden som verksamheten pågick, i relation till den på det hela taget jämförbara gruppen som inte deltog. Dessutom menade man att det skulle vara ett mycket lyckat resultat om så bara en eller några få av pojkarna kunde hindras att utveckla en livsstil kantad av brott och missbruk. En effekt i den storleksordningen är emellertid, trots att den kan betyda oerhört mycket, alltför liten för att den ska gå att bevisa i en effektutvärdering.

Kort om effekter av individinriktad prevention

- Effekter av individinriktade brottsförebyggande åtgärder studeras lämpligen genom jämförelser mellan personer som varit föremål för åtgärderna (experimentgrupp) och personer som inte varit det (kontrollgrupp).
- Jämförelserna kan gälla personers brottslighet och eventuellt andra relevanta faktorer, exempelvis deras missbruk.
- Experiment- och kontrollgrupperna ska vara så lika att de kan förväntas genomgå en liknande utveckling om ingen åtgärd vidtas.
- Det bästa sättet att skapa likvärdiga grupper är genom slumpmässig fördelning.
- Konstruktionen där individernas egna val avgör i vilken av grupperna de hamnar bör undvikas.
- Förenklat och oaktat eventuella brister i utvärderingen gäller att ju fler personer som ingår i jämförelserna och ju längre uppföljningsperioden är, desto större blir möjligheterna att studera effekter.

Effekter av områdesinriktad prevention

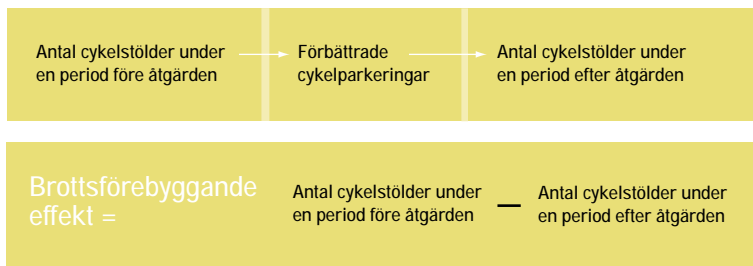
Med områdesinriktad prevention avses här åtgärder som syftar till att minska brottsligheten på en plats. Många så kallade situationella

brottsförebyggande åtgärder är områdesinriktade. De handlar ofta om att förebygga ett visst brott på en viss plats, exempelvis cykelstölder i ett bostadsområde. I detta avsnitt beskrivs hur man kan utvärdera effekter av sådana åtgärder. Men en del situationella åtgärder fokuserar i stället på ett antal tänkbara brottsobjekt, till exempel en viss typ av bilar i en kommun. Sådana åtgärder kan ibland utvärderas på liknande sätt som individinriktade åtgärder, det vill säga genom jämförelser med en kontrollgrupp.

Den enklaste formen av effektutvärdering av områdesinriktade åtgärder är att göra en så kallad för- och eftermätning. Om det till exempel har införts bättre cykelparkeringar, kan effekten studeras genom en jämförelse mellan antalet cykelstölder före och efter åtgärden i området. Det som studeras är alltså serier av data.

Figur 5

En enkel effektutvärdering av en områdesinriktad åtgärd kan illustreras på följande sätt:

Hur långa mätperioderna måste vara beror bland annat på hur många brott som noteras. Ju färre brott det är frågan om, desto längre måste mätperioderna vara. Frågan om mätperiodernas längd är också relaterad till en viktig omständighet som vanligtvis måste beaktas då det gäller effektutvärdering av områdesinriktade åtgärder, nämligen effekter av brottstrender.

Vid sidan om slumpmässiga variationer hänger den lokala brottsutvecklingen delvis samman med pågående trender. Det kan handla om återkommande skillnader mellan olika årstider eller om regionala

eller landsomfattande utvecklingstendenser. Sådana förändringar i brottsnivån gör att en uppmätt lokal minskning inte utan vidare kan tillskrivas en brottsförebyggande insats. Särskild hänsyn måste också tas om åtgärden sätts in när situationen är osedvanligt besvärlig. Eftersom brottsnivån tenderar att svänga över tid är sannolikheten för en förbättring extra stor vid sådana tillfällen. Effekter av brottstrender kan beaktas genom att mätperioderna görs tillräckligt långa och genom att man studerar utvecklingen för det aktuella brottet på högre geografiska nivåer, till exempel i hela kommunen, länet och hela landet.

Ett annat fenomen är att brottsligheten kan flytta till ett annat område, till andra typer av brott eller till andra tider, så kallad omfördelning. Å andra sidan kan insatser i ett område även ge positiva brottsförebyggande effekter i andra områden, på andra typer av brott eller på andra tider, vilket kan benämnas spridning. Omfördelning och spridning kontrolleras genom att man studerar utvecklingen i andra områden i närheten, för alternativa brottstyper respektive på andra tider.

Det kan också finnas andra orsaker än den brottsförebyggande åtgärden till att brottsligheten minskat på en plats – även då hänsyn tagits till brottstrender och omfördelning. Därför bör en analys av resultaten också inbegripa en genomgång av alternativa orsaker. Bland tänkbara alternativa orsaker kan nämnas förändringar i befolkningsstrukturen, ändrade levnads- och rörelsemönster eller förändringar i beteendet bland några få individer. Det bör också undersökas om andra verksamheter kan ligga bakom minskningen, till exempel förändringar av bevakningen i ett område.

En bedömning av hur stark effekten av en områdesinriktad åtgärd är kan grundas på statistiska beräkningar där hänsyn tas till antalet brott, lokala och regionala brottstrender och omfördelning respektive spridning. Hur sådana beräkningar kan genomföras finns beskrivet i akademisk litteratur (exempelvis *Brottsförebyggande åtgärder i en förort – teori och praktik*). I exemplet nedan återges hur man på ett enklare sätt kan bedöma effekter, och samtidigt i viss mån beakta brottstrender, omfördelning och spridning.

Exempel på utvärdering av effekter av förändrade cykelparkeringar

Inom ett lokalt brottsförebyggande råd beslöts att arbetsgruppen *Trygg i boendet* skulle initiera och samordna åtgärder för att förebygga cykelstölder i ett särskilt utsatt bostadsområde. Denna prioritering baserades framför allt på analyser av polisens uppgifter om anmälda brott och en befintlig frågeundersökning som det kommunala bostadsbolaget genomfört. Åtgärderna inriktades på att förbättra möjligheterna att parkera cyklar säkert i området. Inledningsvis gjordes en översyn av alla cykelparkeringar och cykelställ. De parkeringar som inte var synliga från lägenheterna flyttades eller justerades, exempelvis genom att skymmande växtlighet ansades och att belysningen förbättrades. Syftet var att utnyttja den brottsavhållande effekt som informell social kontroll kan ha genom att den upplevda upptäcktsrisken ökar. Dessutom byttes cykelställen ut mot ställ som gjorde det möjligt att förankra cyklarna i ramen. Det bedömdes däremot som svårt att förbättra säkerheten i cykelrummen. Därför informerades de boende om riskerna med att förvara cyklarna i dessa utrymmen. Eftersom det ansågs möjligt att belysa åtgärdernas effekter med relativt små medel bestämdes att arbetsgruppen skulle genomföra en effektutvärdering två år efter det att åtgärderna satts in.

Arbetsgruppen valde att bygga effektutvärderingen på uppgifter om anmälda cykelstölder, eller cykeltillgrepp som den juridiska termen lyder. Den närpolis som var med i arbetsgruppen hjälpte till med att ta fram underlaget ur polisens datasystem för polisanmälningar.

Eftersom de boende var medvetna om att särskilda insatser genomförts ansågs det inte osannolikt att benägenheten att anmäla cykelstölder hade ökat. Detta skulle kunna göra det svårt att konstatera en minskning i antalet anmälningar, även om brotten faktiskt hade blivit färre. Det bedömdes emellertid som särskilt viktigt att inte hävda positiva effekter som det inte fanns stöd för. Därför valde man att använda uppgifter om anmälda brott från polisen som effektmått trots det förekommande mätproblemet.

Målsättningen då man sammanställde anmälningsstatistiken som

skulle ligga till grund för effektutvärderingen var att vissa kontroller skulle kunna göras för brottstrender respektive för omfördelning och spridning.

De uppgifter som sammanställdes var serier av anmälningsstatistik för de senaste fem åren:

- Antalet anmälda cykelstölder per år i det aktuella bostadsområdet (Område A),
- Antalet sådana brott per år i ett brottsbelastat angränsande bostadsområde där inga särskilda åtgärder vidtagits (Område B).
- Antalet cykelstölder per år i hela kommunen respektive i hela länet. (De två sistnämnda uppgifterna inhämtades från Brottsförebyggande rådet, BRÅ).
- Motsvarande uppgifter sammanställdes om antalet tillgrepp ur och från motorfordon, ett brott som bedömdes som ett tänkbart alternativ för förövarna.

Som framgår av sammanställningen minskade antalet anmälda cykelstölder i Område a efter det att åtgärden satts in. Detta gav en första indikation på att åtgärden kunde ha varit lyckad. Innan någon sådan slutsats drogs var det emellertid nödvändigt att belysa frågorna om den allmänna brottstrenden respektive tendenser till omfördelning och spridning till andra områden eller brott.

I länet var antalet cykelstölder förhållandevis konstant. Det förelåg alltså ingen allmänt nedåtgående trend för denna brottskategori. Däremot hade antalet tillgrepp minskat något i kommunen. Dessutom kunde en minskning – om än mindre markerad än i Område a – noteras även i det angränsande Område b. Detta öppnade dörren för minst två olika tolkningar:

En tolkning innebar att någon annan omständighet än åtgärden i Område a var bidragande orsak till nedgången i antalet cykelstölder i de båda områdena.

En annan tolkning gick ut på att en brottsförebyggande effekt i Område a hade spritt sig till Område b. För denna tolkning talade i

Figur 6

Sammanställning av antalet anmälda tillgrepp av cykel respektive tillgrepp från och ur motorfordon i Område A, Område B, kommunen samt länet. De särskilda insatserna genomfördes i Område A under första halvåret av år 4.

	Åtgärd				
	År 1	År 2	År 3	År 4	År 5
Cykel tillgrepp i Område A (Experimentområde)	30	25	30	10	12
Cykel tillgrepp i Område B	30	30	25	20	20
Cykel tillgrepp i kommunen	160	160	170	150	155
Cykel tillgrepp i länet	4 000	3 800	4 200	4 300	4 400
Tillgrepp ur och från motorfordon i Område A	20	15	25	25	20
Tillgrepp ur och från motorfordon i Område B	15	15	20	25	15
Tillgrepp ur och från motorfordon i kommunen	105	100	110	95	100
Tillgrepp ur och från motorfordon i länet	3 400	3 200	3 300	3 200	3 200

Enkel beräkning av effekt

Genomsnittligt antal brott per år före åtgärden i område A	$\frac{30 + 25 + 30}{3} = 28\%$	Genomsnittligt antal brott per år efter åtgärden i område A	$\frac{10 + 12}{2} = 11\%$
Effekt Antal förebyggda brott	$28 - 11 = 17$	Brottsförebyggande effekt i procent	$\frac{17}{28} = 61\%$

någon mån att minskningen var mindre i Område b än i Område a.

Eftersom man trots vissa kontroller inte fann någon annan rimlig förklaring till nedgången, gjordes tolkningen att åtgärden verkligen hade förebyggt cykelstöld i Område a, och att den brottsförebyggande effekten dessutom kunde ha fått spridning till Område b.

Frågan om omfördelning eller spridning till andra brott belystes i detta fall endast utifrån en av alla typer av brott som bedömdes kunna utgöra ett alternativ till cykelstöldrarna, nämligen tillgrepp ur och från motorfordon. Antalet brott av denna typ var under den studerade perioden relativt konstant både i kommunen och länet. Inte heller i de två mindre områdena framträdde någon systematisk förändring. I denna del fanns det alltså inget som tydde på att det hade skett en omfördelning till brottet tillgrepp ur och från motorfordon. Bland dem som utvärderade var man dock överens om att det skulle ha varit önskvärt att även kontrollera för andra brott som kan vara alternativ till cykelstöld.

De slutsatser som drogs av utvärderingen var att det fanns mycket som talade för att åtgärderna gett resultat, och detta så gott som omgående. Då kontroller – om än inte uttömmande – gjordes för brottstrender, omfördelning respektive spridning fann man att cykelstöldrarna hade reducerats i området med cirka 60 procent.

Kort om effekter av områdesinriktad prevention

- Effekter av områdesinriktade åtgärder som syftar till att minska brotten eller öka tryggheten på en plats studeras genom jämförelser mellan brottsligheten i området innan och efter att åtgärden satts in.
- Jämförelserna kan gälla antalet brott som begåtts och/eller upplevelser av trygghet.
- Förenklat och oaktat eventuella brister i utvärderingen gäller att ju längre mätperioder som används och ju fler brott som ingår desto säkrare blir analysen.
- Analysen bör ta hänsyn till brottstrender samt till omfördelning (negativt) respektive spridning (positivt) till andra platser, brott och tider.

- Brottstrender studeras genom jämförelser med utvecklingen för brotten på högre geografisk nivå, exempelvis hela kommunen.
- Omfördelning eller spridning till andra platser studeras genom jämförelser med utvecklingen i områden dit brotten kan omflyttas, exempelvis intilliggande områden.
- Omfördelning eller spridning till andra brott studeras genom jämförelser med utvecklingen för andra brott i området.
- Omfördelning eller spridning till andra tider studeras genom jämförelser med utvecklingen för brotten under andra tider i området.

Effekter av kombinerade åtgärder

Det är inte ovanligt att lokala brottsförebyggande insatser innebär att olika typer av åtgärder genomförs samtidigt på en plats eller i ett sammanhang, till exempel i en skola eller i ett bostadsområde. I sådana fall är det sällan möjligt att anlägga en utvärderingsstrategi som bygger på att åtgärderna tenderar att endast vara av en typ, till exempel sociala för en viss grupp individer eller situationella på en viss plats. Eftersom det handlar om kombinerade åtgärder blir det nödvändigt att kombinera olika utvärderingsmetoder. Liksom vid andra former av utvärderingar gäller det att anpassa mätmetoderna till rådande förutsättningar och söka kreativa lösningar.

En del i arbetet bör vara att försöka identifiera vilka aspekter som i första hand kan utvärderas genom jämförelser mellan experiment- och kontrollgrupp, och vilka som främst bör utvärderas genom jämförelser mellan för- och eftermätningar. Ett sätt att stärka analysen är att använda flera olika mätningar och jämförelser. Om flera jämförelser går i samma riktning, exempelvis att situationen förbättrats en del efter en insats, finns det vissa möjligheter att tolka förbättringen som ett resultat av åtgärderna, även om de uppmätta skillnaderna är små. Själva kombinationen av åtgärder gör det emellertid svårt att avgöra

vilken åtgärd som har gett vilken effekt, till exempel vad som ligger bakom en positiv förändring.

Exempel på utvärdering av effekter av åtgärds paket i två skolor

Genom det kartläggningsarbete som genomfördes inom ett lokalt brottsförebyggande råd uppmärksammades att det fanns omfattande problem i framför allt två skolor, Skola a och Skola b. Till grund för bedömningen låg bland annat en enkätundersökning som riktats till samtliga elever i årskurs sju i kommunen, samt uppgifter om kostnader för att åtgärda skadegörelse. Dessutom pekade uppgifterna mot att situationen var något mer allvarlig på Skola a än i Skola b. För att komma till rätta med problemen genomfördes ett åtgärdsprogram på de två skolorna. En åtgärd var att lokalisera fler resurser för barn och ungdomar till skolorna, till exempel delar av socialtjänstens fältverksamhet och den kommunala musikskolan. Pensionärer engagerades som extra stöd och umgicks med eleverna under raster och hjälpte till med läsläsning. Dessa åtgärder bidrog till att skolorna kunde hållas öppna även på kvällarna. Eleverna engagerades också i arbetet med att hålla skolorna rena och snygga och att återställa sådant som blivit förstört, till exempel att sanera klotter. Dessutom gjordes insatser för att stärka elevernas och föräldrarnas inflytande i skolornas beslutsfunktioner, i detta fall i elevråden respektive i skolornas styrelser. Flertalet av åtgärderna, till exempel samlokaliseringen av verksamheter och öppethållande under kvällstid, var i gång omedelbart efter sommarlovet. Andra delar, exempelvis elev- och föräldrainflytandet, tog längre tid att genomdriva. För att få svar på om åtgärderna lett till förbättringar på skolorna beslöt att arbetsgruppen Trygg i skolan i det lokala brottsförebyggande rådet skulle göra en utvärdering av effekterna. De åtgärder som vidtagits i skolorna bedömdes vara av sådant slag att det ganska snart borde visa sig om de var effektiva.

Inom arbetsgruppen som utvärderade åtgärderna bestämde man

sig för att i första hand bygga effektmätningen på två datakällor, nämligen enkätundersökningar till eleverna och uppgifter om kostnader för att återställa sådant som förstörts genom skadegörelse. Därför genomfördes ännu en enkätundersökning som riktades till eleverna. Denna gång tillfrågades alla elever i årskurs sju och åtta i skolorna a och b, samt motsvarande elevgrupper i Skola c, där inga särskilda insatser satts in. Detta gjorde det möjligt att jämföra situationen innan och efter det att åtgärderna satts in, exempelvis avseende mobbning, skolk, grovt språkbruk, trivsel, trygghet, fritidsvanor och föräldrastöd. Den andra datakällan som kom till användning var uppgifter om kostnaderna för att återställa skadegörelse i de tre skolorna. I denna del jämfördes kostnaderna före och efter det att åtgärdspaketet satts in på skolorna a och b.

Figur 7

Sammanställning av några jämförelser utifrån enkätundersökningarna. Andel i procent som svarat "Aldrig" på frågan "Brukar Du mobbas i skolan?" respektive svarat "Alltid" på frågan "Brukar Du trivas bra i skolan?".

	Åtgärd		
	Läsår 1 (före) Årskurs sju	Läsår 2 (efter) Årskurs åtta	Läsår 2 (efter) Årskurs sju
Mobbas aldrig			
Skola A	49	55	53
Skola B	61	77	76
Skola C	88	89	89
Trivs alltid			
Skola A	16	22	23
Skola B	21	42	39
Skola C	53	54	52

Av sammanställningen framgår att andelarna elever som svarat att de aldrig brukar mobbas ökat en aning på Skola a och kraftigt på Skola b.

Ökningen på Skola b var för det första stor om man följer de elever som vid första mätningen gick i årskurs sju, och som vid den andra mätningen flyttats upp till årskurs åtta. För det andra är ökningen markant om man jämför dem som vid första mätningen gick i årskurs sju, och sådana som vid andra mätningen utgjorde den nya kullen i årskurs sju. Samma mönster framträder för Skola a, men ökningarna var mindre framträdande för denna skola. För Skola c, där inga speciella insatser genomfördes, märktes ingen ökning.

Av sammanställningen framgår vidare att resultaten beträffande trivsel går i samma riktning. Jämförelser av andra effektvariabler – som svaren på frågor om fritidsvanor, föräldrarnas stöd etc. – bekräftade bilden av att situationen hade förbättrats avsevärt på Skola b, och i viss utsträckning på Skola a.

Figur 8

Sammanställning av jämförelser av kostnader för att åtgärda skadegörelse.

	Kostnader läsår 1 (före)	Åtgärd	Kostnader läsår 2 (efter)
Skola A	93 000	↓	81 000
Skola B	79 000	↓	36 000
Skola C	22 000	↓	19 000

Uppgifterna i sammanställningen visar att kostnaderna för att reparera och åtgärda sådant som förstörts mer än halverades i Skola b från läsår ett till läsår två, det vill säga från det att åtgärderna genomfördes. Nivån kom dock inte ner på en lika låg nivå som på Skola c. Minskningen i Skola a var blygsam. Sammantaget bedömdes resultaten som att åtgärderna på Skola b ledde till kraftigt minskade kostnader för att åtgärda skadegörelse. Insatserna på Skola a tycktes däremot inte ha fått samma genomslag.

Arbetsgruppen som utvärderade åtgärds paketet tolkade resultaten som tungt vägande belegg för att insatserna hade positiva effekter på

Skola b. Inte minst det faktum att det rörde sig om kraftiga positiva förändringar utifrån flera olika jämförelser talade för en sådan tolkning. Jämförelserna visade också att förbättringarna gällde både dem som flyttats upp i årskurs åtta och nytillkomna eleverna i årskurs sju, men att förändringen var särskilt tydlig i den senare elevgruppen. Resultaten för Skola a var däremot inte lika uppmuntrande. Vissa positiva förändringar kunde noteras, men inte alls i nivå med utvecklingen på Skola b. Bakgrunden föreföll vara att genomförandet av åtgärdsprogrammet inte gått lika smidigt på Skola a som på Skola b. Inom arbetsgruppen som gjorde utvärderingen beslöt man därför att titta närmare på genomförandet av programmet, för att på så sätt lära sig mer om vad som fungerat mindre bra på Skola a. En lärdom inför framtiden blev att man nästa gång borde utvärdera genomförandet parallellt med åtgärdernas effekter.

Kort om effekter av kombinerade åtgärder

- Många gånger innebär lokalt brottsförebyggande arbete att individ- och områdesinriktade åtgärder kombineras i ett sammanhang.
- En kombination av individ- och områdesinriktade åtgärder gör det nödvändigt att kombinera olika utvärderingsmetoder.
- Effektmätningarna kan bygga på jämförelser mellan experiment- och kontrollgrupper respektive mellan för- och eftermätningar.
- Ett sätt att öka möjligheterna till säkra slutsatser är att använda många typer av mätningar och jämförelser.
- Förenklat och oaktat eventuella brister i utvärderingen gäller att om flera jämförelser pekar i samma riktning ökar detta tolkningsmöjligheterna, även om de uppmätta skillnaderna inte är så stora.
- Då flera åtgärder kombineras i ett sammanhang är det ofta svårt att avgöra vilken eller vilka åtgärder som ligger bakom en förändring.

Inget av dessa fingerade exempel på effektutvärderingar motsvarar de höga krav som ställs på vetenskapliga utvärderingar. Däremot är tillvägagångssätten inspirerade av ett vetenskapligt sätt att arbeta. Trots sina begränsningar kan resultaten av sådana utvärderingar ha ett stort värde som beslutsunderlag.

Utvärderingsstöd

I en del fall är det att föredra att en utvärdering genomförs av personer som inte företräder någon av de intressenter som ansvarar för eller genomför verksamheten som studeras. En oberoende ställning underlättar en objektiv granskning och att resultaten får spridning. Av olika skäl är det inte alltid möjligt att engagera externa utvärderare. Den snabba utvecklingen med ett allt intensivare lokalt brottsförebyggande arbete gör att utvärderingar till stor del måste utföras av personer som själva är involverade i den studerade verksamheten. Men det finns även fördelar med internt utförda utvärderingar, till exempel att de är lättare att få till stånd, i regel blir förhållandevis billiga och att den som utvärderar ofta har goda kunskaper om de konkreta åtgärderna och de instanser som initierat och genomfört åtgärderna. Många gånger har också lokalt verksamma kunskaper om och erfarenheter av utvärderingsarbete. Men ibland är det en fördel om någon form av extern hjälp kan uppbibras.

Brottsförebyggande rådet (brå) har en central roll då det gäller forskning, utvärdering, utveckling och information på det kriminalpolitiska området. brå stöder det lokala brottsförebyggande arbetet och utför också utvärderingar av olika slag. Behovet av utvärderingar av lokala brottsförebyggande verksamheter är dock så stort att det inte kan tillgodoses av brå ensamt.

I regel torde möjligheterna till exempel för kommuner att bistå varandra med utvärderingsresurser vara begränsade. En annan möjlig resurs är konsultföretag eller enskilda konsulter som finns på marknaden.

Den dominerande externa resursen på detta område torde emellertid vara den kompetens som finns vid universitet och högskolor. Den ideala situationen är att forskare eller forskarstudierande tar sig an

utvärderingsuppdrag. En annan stor utvärderingspotential är studenter som bedriver uppsatsstudier under handledning, eller som gör praktik i kommuner eller i lokala brottsförebyggande råd. Utvärderingar är ofta lämpliga uppdrag för studenter, och dessutom en lösning som inte behöver ta stora resurser i anspråk för uppdragsgivaren. Ett annat sätt att utnyttja forskarnas kompetens är för internutbildning, till exempel beträffande hur utvärderingar kan läggas upp och genomföras. Vilken vetenskaplig disciplin som ligger närmast till hands beror bland annat på vilken typ av åtgärd som ska utvärderas.

Planeringsdokumentet bör innehålla uppgifter som berör utvärderingens genomförande. Eftersom utvärderingar i många fall kräver att det går att jämföra situationen innan och efter det att åtgärden vidtogs, är det särskilt viktigt att tänka igenom vilka uppgifter som behöver samlas in i förväg eller under tiden som en verksamhet pågår.

kapitel 4.

Planering och dokumentation

Allt brottsförebyggande arbete tjänar på att planeras noga. Genom planeringen ökar förutsättningarna för att genomförandet ska bli lyckat och möjligheterna att följa upp och utvärdera insatserna. I planeringen formuleras *vilka som när, var och hur ska göra vad*. Planeringen bör sammanställas i någon form av planeringsdokument, till exempel i en handlingsplan.

I planeringsdokumentet bör det bland annat beskrivas i vilken situation som det förebyggande arbetet bedrivs. På så vis kan fler göra sig en bild av läget. Både för genomförande och utvärdering är det också viktigt att det råder klarhet om vad åtgärden egentligen innebär. Därför bör planeringsdokumentet innehålla relativt utförliga beskrivningar av vad som faktiskt ska göras. I dessa delar redogörs också för vilka personer eller aktörer som ansvarar för olika moment, var insatserna ska ske, vilka tidsramar som gäller och något om de ekonomiska villkoren.

Uppföljnings- och utvärderingsarbetet utgår till stor del från de *mål* som satts upp för en verksamhet. Därför är det nödvändigt att formulera målsättningarna tydligt. Det kan vara lämpligt att skilja på åtgärds- och effektmål. Med *åtgärds- och effektmål* avses här målen för vad som ska genomföras. Ett exempel på ett åtgärds- och effektmål är att tio undervisningsfall ska genomföras inom ramen för en brottsförebyggande föräldrabildning. Med *effektmål* avses i stället de brottsförebyggande eller andra effekter som man vill uppnå. Ett konkret exempel på effektmål är att en brottsförebyggande förändring i en offentlig miljö ska leda till att antalet anmälda brott på platsen minskar med 30 procent.

För att det ska vara möjligt att systematiskt följa upp och utvärdera en verksamhet måste arbetet dokumenteras. I planeringsdokumentet bör det därför också beskrivas hur dokumentationen ska genomföras, vilka källor och metoder som ska användas, vem som ska dokumentera och när det ska ske. Planeringsdokumentet bör även innehålla uppgifter som berör utvärderingens genomförande. Eftersom utvärderingar i många fall kräver att det går att jämföra situationen innan och efter det att åtgärden vidtogs, är det särskilt viktigt att tänka igenom vilka uppgifter som behöver samlas in i förväg eller under tiden som en verksamhet pågår.

Exempel på planeringsdokument

För att ge en bild av hur planeringen av en verksamhet kan utformas presenteras en fingerad handlingsplan för ett brottsförebyggande projekt, kallat Projekt Brottsförebyggande portvärdar. Den fingerade handlingsplanen är framtagen i syfte att underlätta en utvärdering av verksamheten.

Projekt Brottsförebyggande portvärdar

Bakgrund

Situationen i bostadsområdet a-by har under flera år varit ogynnsam. In- och utflyttningen är hög, liksom andelen arbetslösa och socialbidragstagare. Den årliga boendebarmetern visar att trivseln bland de boende är låg, att många upplever området som stökigt, otryggt och vill flytta där ifrån. Uppgifter från polisen visar att a-by är mer utsatt för brott än andra områden i kommunen, inte minst gäller det inbrott i källare och på vindar, fordonsrelaterade brott och skadegörelse.

Fastigheterna i bostadsområdet a-by förvaltas av det kommunala bostadsbolaget x-stad Bostäder, som uppger att kostnaderna för fastighetsskötseln stigit. Situationen i a-by har diskuterats i x-stad brottsförebyggande råd. Ett studiebesök genomfördes i z-stad, där man infört ett system med portvärdar med brottsförebyggande och trygghetsskapande uppgifter. Inspirerat av detta har x-stad Bostäder beslutat att på försök införa ett liknande system i a-by.

Åtgärd

Från och med år 2 kommer x-stad Bostäder att ge tio så kallade portvärdar stort eget ansvar för skötseln av ungefär 200 lägenheter var i a-by. I arbetsuppgifterna ska ingå att förebygga brott och att utveckla trivseln och tryggheten i området. Därför utbildas portvärdarna i brottsförebyggande och trygghetsskapande frågor. Exempel på åtgärder som de kan utföra är att se över skalskyddet, förbättra belysningen både inom- och utomhus, öka insynen på bilparkeringarna, inrätta säkra cykelparkeringar, omgående åtgärda skadegörelse, etablera grannsamverkan, vara arbetsledare för ungdomar som arbetar av skadestånd

m.m. Till det brottsförebyggande och trygghetsskapande arbetet hör också att engagera de boende i olika förbättrande åtgärder, stimulera kontakten mellan de boende och skapa attraktiva mötesplatser.

Den brottsförebyggande utbildningen för portvärdarna ska påbörjas i början av februari år 2 och pågå till och med maj samma år. Under denna tid genomförs tolv utbildningstillfällen där föreläsare från olika håll, bland annat polisen och socialtjänsten, kommer att engageras. Utbildningen ska omfatta teman som lag och rätt, den lokala brottsligheten, social och situationell brottsprevention, fysiska förbättringar i anslutning till boendet, brottsförebyggande nätverksarbete, vad gör myndigheter och organisationer m.m. Efter utbildningsperioden ska minst sex sammankomster per år med brottsförebyggande teman anordnas för portvärdarna.

Arbetsgruppen Trygg i boendet i det brottsförebyggande rådet ansvarar för att utbildningen planeras och genomförs. Senast i december år 1 ska x-stad Bostäder ha ett detaljerat utbildningsförslag att ta ställning till. De fortsatta återkommande sammankomsterna ska påbörjas i augusti år 2. Planeringen och genomförandet av utbildningsinsatserna genomförs inom ramen för de medverkande aktörernas ordinarie budget.

Målsättning

Åtgärds mål:

- Tolv utbildningstillfällen för portvärdarna ska genomföras mellan den 1 februari och den 31 maj år 2.
- Alla tio portvärdarna ska delta vid minst tio av utbildningstillfällena.
- Från och med augusti år 2 ska minst sex sammankomster årligen anordnas för portvärdarna.

Effekt mål

- Antalet anmälda inbrott i bostäder, källare och på vindar i A-by ska minska med minst 30 procent från år 1 till år 3.

- Antalet anmälda tillgrepp av bil och stölder ur och från bil i A-by ska minska med minst 30 procent från år 1 till år 3.
- Antalet anmälda skadegörelsebrott i A-by ska minska med minst 30 procent från år 1 till år 3.
- Hyresgästernas bedömning av tryggheten i A-by ska öka med minst 15 procent från år 1 till år 3.
- Hyresgästernas bedömning av trivseln i A-by ska öka med minst 15 procent från år 1 till år 3.

Dokumentation

Utbildningen och de därpå följande sammankomsterna dokumenteras genom att kallelser och dagordningar sparas. Portvärdarnas chef får också till uppgift att föra dagbok om utbildningen och sammankomsterna, exempelvis genom att ange hur många som deltog, vad som avhandlades, vilka beslut som fattades etc. En viktig del av dokumentationen är också de uppgifter som portvärdarna sammanställer genom sitt inventerings- och uppföljningssystem.

Principen är att portvärdarna återkommande inventerar problemsituationen i sitt delområde och upprättar ett protokoll. De förhör sig med de boende om vilka problem som behöver åtgärdas, och tittar på statistik över anmälda brott från polisen. Därefter planerar de vilka åtgärder som ska genomföras. Portvärdarna har också i uppgift att dokumentera det konkreta arbete som utförs. Deras chef ska katalogisera alla protokoll och årsvis sammanfatta de åtgärder som planerats och de åtgärder som genomförts. Dessutom ska portvärdarna återkommande fotografera ett antal platser och utrymmen i sitt område, exempelvis portar, bil- och cykelparkeringar och ytor som är utsatta för klotter. Till dokumentationen förs alla protokoll från möten i det brottsförebyggande rådet där verksamheten diskuteras samt relevanta handlingar från x-stad Bostäder.

Uppföljning

Verksamheten ska följas upp löpande. Syftet är att kunna göra nödvändiga förändringar under tiden som verksamheten pågår. Uppfölj-

ningen görs av portvärdarna och av deras chef, som rapporterar till ledningen för x-stad Bostäder. Informationen bygger på den dokumentation som upprättas inom verksamheten, exempelvis dagboksanteckningarna från utbildningarna och sammankomsterna, och på protokollet från inventerings- och uppföljningssystemet. Bland annat ska det göras systematiska jämförelser mellan vad som planerats och vad som faktiskt genomförts. Uppföljningen bygger också på den lokala statistik över anmälda brott som gör det möjligt att månad för månad följa vilka brott som anmäls i området, och var och när brotten begås. x-stad Bostäder avrapporterar månadsvis utvecklingen till arbetsgruppen *Trygg i boendet*, som i sin tur rapporterar till x-stad brottsförebyggande råd.

Utvärdering

Arbetsgruppen *Trygg i boendet* i det brottsförebyggande rådet får i uppgift att utvärdera verksamheten. Utvärderingen kan delas in i två huvuddelar.

För det första ska det undersökas i vilken utsträckning som åtgärdsmålen uppnåtts, det vill säga om utbildningen av portvärdarna genomförts som planerats. Här ingår också att belysa hur dessa moment fungerat och vad som behöver modifieras. Denna del av utvärderingen baseras dels på den befintliga dokumentationen och dels på intervjuer med olika inblandade parter, inklusive några av portvärdarna. En första delutvärdering ska föreligga i december år 2. En uppdaterad utvärdering av genomförandet ska ingå i den slutgiltiga utvärderingen, som ska föreligga under första kvartalet år 4.

För det andra ska det utvärderas i vilken utsträckning som det nya systemet gett effekter på brottsligheten och tryggheten, det vill säga om effektmålen uppnåtts. De tre effektmålen om minskade polisanmälda brott utvärderas med hjälp av lokal brottsstatistik som polisen tillhandahåller. Utvecklingen av skadegörelsen studeras också med hjälp av de fotografier som regelbundet tas av särskilda platser. De två effektmål som gäller ökad trygghet respektive ökad trivsel utvärderas utifrån de årliga frågeundersökningar som x-stad Bostäder genomför bland sina hyresgäster. Målen i dessa delar syftar på utvecklingen från

år 1 till år 3. Mot denna bakgrund bedöms det som rimligt att den slutgiltiga utvärderingen av effekterna kan föreligga under första kvartalet år 4.

Arbetsgruppen *Trygg i boendet* får i uppdrag att undersöka behovet och möjligheterna att engagera en extern utvärderare, exempelvis från något universitet eller högskola. I uppdraget ingår att bedöma kostnaden för att genomföra utvärderingen och hur finansieringen kan ordnas.

Ytterligare om dokumentation

Det finns andra skäl för dokumentation än att verksamheten ska kunna utvärderas. Därför bör dokumentationen inte snävt begränsas till vad som kan behövas för en planerad utvärderingsinsats.

Det är till exempel av olika skäl viktigt att dokumentera hur den lokala brottsförebyggande organisationen är *uppbyggd*. En beskrivning av organisationen kan vara ett sätt att klargöra de inblandade parternas ömsesidiga roller. Många gånger finns det också ett behov av att beskriva verksamheten för andra, till exempel då medel söks eller i kontakter med andra brottsförebyggare eller med medierna.

Behovet av kunskaper om brottsförebyggande är stort. Erfarenheter av de verksamheter som bedrivs är i detta sammanhang den enskilt viktigaste kunskapskällan. Därför måste vunnna erfarenheter ges *spridning*. Praktiker och beslutsfattare runt om i landet måste kunna ta del av redan genomförda försök att förebygga brott. Detta kan ge uppslag till nya initiativ och stimulera vidareutveckling av åtgärder och verksamheter som redan bedrivs. Att dokumentationen är skriftlig är helt nödvändigt om erfarenheterna av det brottsförebyggande arbetet effektivt ska kunna spridas och komma andra till nytta. En kanal för att sprida erfarenheter av lokala brottsförebyggande verksamheter är Brottsförebyggande rådets webbplats på Internet (www.bra.se).

Dokumentationen kan bygga på anteckningar, protokoll, intervjuer och statistiska uppgifter. En tumregel kan vara att en brottsförebyggande åtgärd helst ska kunna upprepas med dokumentationen som förlaga. Därför bör beskrivningen i vissa stycken vara detaljerad.

Att exempelvis enbart konstatera att en undervisning som syftar till att förändra attityder till mobbning genomförts i alla klasser i årskurs sju i ett rektorsområde, är otillräcklig information. För att andra ska kunna bedöma och upprepa verksamheten bör dokumentationen till exempel innehålla uppgifter om vilket material som användes, hur budskapet presenterades, vilka moment undervisningen innehöll, hur mycket tid som ägnades åt olika moment, sammanlagt antal undervisningstillfällen, hur många klasser och elever som fick del av undervisningen, vem som stod för åtgärden såväl konkret som rent organisatoriskt, samt kostnaderna för insatsen. Förutom skriven text är det i vissa delar viktigt att dokumentera sifferuppgifter av olika slag. Inte minst uppgifter om kostnader är av stor betydelse.

Att dokumentera behöver inte vara speciellt resurs- eller tålamodskrävande. Det underlättar också betydligt att redan från början planera in och bestämma hur dokumentationen ska ske. Genom att i ett tidigt skede tänka igenom vilka uppgifter som behöver dokumenteras lägger man också en god grund för att längre fram kunna utvärdera verksamheten.

Mer information

Brottsförebyggande rådet (brå) är en myndighet under justitiedepartementet. brå:s uppgift är att främja brottsförebyggande arbete genom utveckling, utvärdering, forskning och information inom det kriminalpolitiska området. brå ansvarar också för Sveriges officiella kriminalstatistik.

Stöd till det lokala brottsförebyggande arbetet är en av brå:s huvuduppgifter. Nyhetsbrevet Loopen – särskilt riktat till lokala brottsförebyggare – nås per e-post loopen@bra.se

Internetadressen är www.bra.se. På samma webbadress finns ansökningsblanketter och riktlinjer för dem som vill söka ekonomiskt stöd till lokala projekt. Där finns också en kontaktdatabas där ett stort antal lokala brottsförebyggande råd presenteras.

Förutom brå:s idéskrifter (sid 62) finns mer att läsa om olika aspekter av utvärdering, till exempel:

Grutprojektet i Visby: En utvärdering. brå-rapport 1991:4.
Fritzes förlag tel e fon 08-690 91 90
(En utvärdering av en inividinriktad behandlingsinsats.)

Brottsförebyggande åtgärder i en förort – teori och praktik.
Rapport 1997:1.
Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet
tel e fon 08-16 20 00
(Innehåller bland annat utvärderingar av områdesinriktade situationella brottsförebyggande åtgärder.)

En utvärdering av Södermalmsmodellen.
phs Forskningsrapport 1996:2.
Polishögskolan i Stockholm. tel e fon 08-401 90 00
(En sammansatt utvärdering av en försöksverksamhet inom polisen)

Fredat fordon och biltillgrepp. En effektutvärdering.
Polishögskolan rapport 1999:3.
Polishögskolan i Stockholm. telefon 08-401 90 00
(En utvärdering av en situationell brottsförebyggande åtgärd med fokus på brottsobjekten.)

Att mäta effekter. rrv 1996:6.
Riksrevisionsverket telefon 08-690 40 00
(En genomgång av statistiska och andra metoder för att mäta effekter.)

Grundkurs i statistik
Natur och Kultur telefon 08-453 86 00
(En lärobok om statistik och statistiska beräkningar)

Tidigare utgivna skrifter i denna serie är:

Bygga upp lokalt brottsförebyggande arbete
Lokalt brottsförebyggande arbete – idéskrift # 1

Kartläggning, problemanalys & prioriteringar
Lokalt brottsförebyggande arbete – idéskrift # 2

Brottsförebyggande åtgärder i praktiken
Lokalt brottsförebyggande arbete – idéskrift # 3

Kunskapen om lokalt brottsförebyggande arbete behöver växa och spridas.

Därför är det viktigt att dokumentera och utvärdera insatserna. I denna skrift ges exempel på hur detta kan göras. En utvärdering ska inte ses som ett slutligt utlåtande, utan som en del i en ständigt pågående kunskaps- och utvecklingsprocess. Skriften vänder sig till personer som ska utvärdera sin verksamhet eller som vill bygga på sina kunskaper.

FRITZES

Denna rapport kan beställas hos bokhandeln eller hos
Fritzes Kundtjänst / 106 47 Stockholm / TELEFON 08-690 91 90 / FAX 08-690 91 91
E-POST fritzes.order@liber.se / Fritzes internetbokhandel: www.fritzes.se

PRODUKTION Brottsförebyggande rådet / Box 1386 / 111 93 Stockholm
TELEFON 08-401 87 00 / FAX 08-411 90 75
E-POST info@bra.se / INTERNET www.bra.se
ISSN 1100-6676 / ISBN 91-38-31616-1